

نقش کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی در جریان اطلاعات از دیدگاه مدیران و پژوهشگران پژوهشکده‌های وابسته به آموزش عالی ایران

علی صادق‌زاده و ایقان^۱ | اعظم نجفقلی‌نژاد و رجوی^۲

۱. دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی و کارشناس پژوهش سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، Sadeghzadeh3832@yahoo.com

۲. استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، najafgholinezhad@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۹۶/۱۱/۲۰

تاریخ دریافت: ۹۶/۲/۱۰

چکیده

هدف: بررسی نقش کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در جریان اطلاعات از دیدگاه مدیران و پژوهشگران پژوهشکده‌های وابسته به آموزش عالی ایران است.

روش پژوهش: از نوع پژوهش‌های کاربردی است و از روش پیمایشی استفاده شده است. جهت گردآوری داده‌های مورد نیاز از پرسشنامه استفاده شد. ضریب آلفای کرونباخ (۰/۹۲) نشان داد که پرسشنامه از پایایی بسیار خوبی برخوردار است. از نرم‌افزار SPSS برای تحلیل و پاسخ به سؤالات استفاده شد. جامعه آماری این پژوهش دست اندرکاران پژوهشی ۲۱۲ پژوهشکده وابسته به مراکز آموزش عالی کشور بود که ۱۳۹ پژوهشکده همکاری نمودند.

یافته‌ها: کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی کل مراکز تحقیقاتی آموزش عالی در مرحله «گردآوری»، تامین و دسترس پذیر کردن منابع اطلاعاتی، مؤثرتر از سایر مراحل، و در مرحله «اشاعه اطلاعات تولید شده» کمترین اثر را در روند جریان اطلاعات دارند. اگرچه تاثیر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی مراکز تحقیقاتی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در روند جریان اطلاعات نسبت به سایر سازمانهای مورد مطالعه مؤثرتر است، اما مرحله اشاعه اطلاعات در تمام این مراکز کمترین تأثیر را در روند جریان اطلاعات دارد.

نتیجه گیری: مرحله اشاعه اطلاعات در جامعه مورد مطالعه، کمترین تأثیر را در روند جریان اطلاعات دارد و این مؤید شکاف با جامعه اطلاعاتی است. بنابراین توجه و سرمایه‌گذاری در بعد اشاعه اطلاعات لازم و ضروری به نظر می‌رسد. لذا استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات، دیجیتال‌سازی، سیستم‌های خبره، دسترسی آزاد به اطلاعات، ارتقای سواد کتابخانه‌ای کتابداران باید بیش از پیش مورد توجه مدیران کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: جریان اطلاعات، مراکز تحقیقاتی آموزش عالی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت و آموزش

پزشکی، دانشگاه آزاد اسلامی

«امروزه، اطلاعات سلاحی برای کسب امتیازات اقتصادی و اجتماعی شده است. گسترش، میزان گردش و سهم مؤثر آن در تصمیم‌گیری‌ها، تحولاتی بنیادین در جوامع به بار آورده است که «انقلاب سیاسی اطلاعات» خوانده می‌شود. به همان اندازه که اطلاعات در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها سهم و نقش دارد، سبب بالارفتن آگاهی‌ها، بینش‌های فردی و تغییر رفتار افراد در اجتماعات می‌شود که می‌توان نام «انقلاب فرهنگی اطلاعات» بر آن نهاد (آزاد، ۱۳۷۶، ص ۴). پس در این عصر سازمان‌هایی موفق‌تر هستند که بتوانند اطلاعات و جریان حاکم بر آن را به صورت بهینه مدیریت کنند (حیدری، ۱۳۷۸، ص ۷). از این رو با توجه به اهمیت اطلاعات در سازمان‌ها، شناسایی روند تولید، ذخیره، گردآوری و اشاعه اطلاعات و به طور کلی جریان اطلاعات از اهمیت بسزایی برخوردار است. جریان اطلاعات^۱، فرایندی است که در طول آن، اطلاعات از یک منبع تولیدکننده به مصرف‌کننده منتقل می‌شود (حسن‌زاده و فتاحی، ۱۳۸۳، ص ۸۶) این امر در مورد سازمان‌هایی که پژوهش محور هستند مصداق عینی تری دارد. چرا که بدون تحقیق و پژوهش رسیدن به استقلال علمی غیرممکن است و این امر از امور مهم هر جامعه‌ای به حساب می‌آید (ریاحی، ۱۳۸۷، ص ۱)، زیرا اگر جریان اطلاعات نباشد یا چرخه آن کامل نباشد، اطلاعات تولید شده به مصرف نمی‌رسد و چرخه جریان اطلاعات از حرکت باز می‌ایستد.

نه تنها اطلاعات علمی بلکه جریان همه نوع اطلاعات، با گذشت زمان به راه می‌افتد. در حالی که یافته‌های علمی هر دهه یا حتی در هر دو یا سه سال در بیشتر حوزه‌های اساسی دو برابر می‌شود، میزان اطلاعات علمی با آهنگی به مراتب تندتر دو برابر می‌شود (پتروویچ، ۱۳۸۷، ص ۶۸) و انفجار اطلاعاتی که در آستانه وقوع است، تاکنون به صورت رشد

مستمر جریان اطلاعات دیده شده است (پتروویچ، ۱۳۸۷، ص ۵۶)؛ بنابراین جریان اطلاعات به یکی از مهمترین پدیده‌های اجتماعی در عصر اطلاعات تبدیل شده است. جریان بین‌المللی اطلاعات نیز تأثیر زیادی بر کشورهای دریافت‌کننده آن در جنبه‌های فرهنگی، سیاسی و اقتصادی دارد. اگرچه مباحثات زیادی در مورد اینکه آیا جریان بین‌المللی تسهیل شده، توسط تکنولوژی اطلاعات پیشرفته، شکاف بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را بیشتر یا کاهش خواهد داد؟ وجود دارد (سو- سانگ^۲، ۱۹۸۸، ص ۳۷۷). جدای شکافی که ممکن است در سایه جریان اطلاعات بین فقیر و غنی اطلاعاتی رخ دهد، نقش جریان اطلاعات در ارزش افزوده اطلاعات (فتاحی، ۱۳۸۲، ص ۱۱-۱۲)، جریان دانش (عدلی، ۱۳۸۳، ص ۲) و اقتصاد (واکسمن^۳، فلدمن^۴، ۲۰۰۶)، هویت بخشی به مکان (شادمان، ۱۳۸۶، ص ۲۴۲) و سازمانها (کاظمی، ۱۳۸۰، ص ۸۳)، مطالعه و پژوهش در مورد جریان اطلاعات را امری ضروری ساخته است.

در سایه پژوهش، اطلاعات یک سازمان شکل می‌گیرد و در چرخه آن سازمان تحول و تغییر ایجاد می‌کند. مطالعه و بررسی جریان تولید این اطلاعات، ذخیره، گردآوری و اشاعه آن در بستر سازمان، نه تنها زمینه را برای بازتولید این عنصر با ارزش فراهم می‌کند، بلکه امتیاز کسب دانش بنیان بودن را نیز به ارمغان می‌آورد. چرا که در شرایط کنونی، اطلاعات به عنوان یکی از عناصر زمینه ساز قدرت تلقی می‌شود و برتری جهان توسعه یافته نسبت به توسعه نیافته، بیش از آنکه اقتصادی باشد، «اطلاعاتی» است. به سخن دیگر، نخستین وجه تمایز ممالک توسعه یافته و توسعه نیافته در گرو میزان تولید، گردآوری، پردازش و اشاعه و کاربرد اطلاعات (جریان اطلاعات) است (آزاد، ۱۳۷۶، ص ۴). تحلیل جریان اطلاعات

۲. Soo-Seong

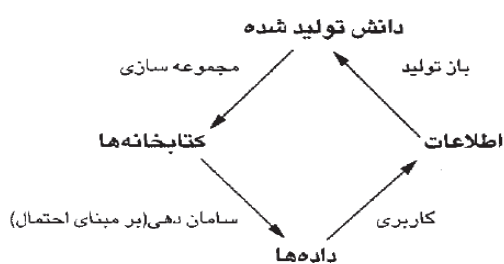
۳. Waxman

۴. Feldman

۱. Information flow

آن، جریان اطلاعات بین سازمانها به نحو مطلوبتری انجام می‌پذیرد که این خود عامل توسعه و قدرت محسوب می‌شود و عامل ارتقای جایگاه علمی کشور در منطقه و جهان و همچنین تحقق اهداف سند چشم‌انداز هستند. کتابخانه‌های مراکز تحقیقاتی و پژوهشکده‌ها به عنوان منبع تغذیه، ذخیره و اشاعه اطلاعات پژوهشی در جریان اطلاعات سازمان‌های دانش‌بنیان دارند؛ لذا مطالعه نقش کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی به عنوان منبع و مرکز دانش و اطلاعات و قلب تپنده هر سازمان، به خصوص سازمان‌های پژوهشی، لزوم بررسی و شناسایی نقش این مراکز را در روند جریان اطلاعات دوچندان می‌کند. به اعتقاد دکتر حری (۱۳۸۳، ص ۶) کتابخانه‌ها تولیدات صاحبان دانش را گردآوری و

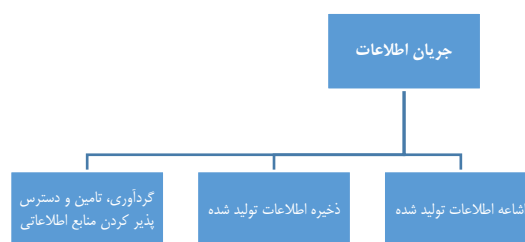
ذخیره‌سازی می‌کنند و سپس شرایط دسترس‌پذیری آن تولیدات را فراهم می‌آورند. این دسترس‌پذیری احتمال تولید مجدد دانش را از سوی مصرف‌کنندگان بیشتر می‌کند و بدین ترتیب ورودی مجدد کتابخانه‌ها را تضمین می‌نماید. نتایج یافته‌های پژوهش صادق‌زاده وایقان (۱۳۹۰، ص ۲۸۰) نشان می‌دهد، پژوهشگران و مدیران پژوهشکده‌های وابسته به مراکز آموزش عالی معتقدند: کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی یکی از مولفه‌های مهم در بهبود جریان اطلاعات محسوب می‌شوند. در شکل ۲ این چرخه نشان داده شده است:

شکل ۲. چرخه تعامل دانش و اطلاعات در جامعه

در «واکای جریان اطلاعات در فعالیت‌های پژوهشی پژوهشگران سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مراکز اسناد آستان قدس رضوی» توسط توکلی و سلامی (۱۳۹۳) پژوهشگران در هر سه مرحله روند جریان اطلاعات تمایل بیشتری به قالب چاپی اطلاعات داشته‌اند. محدودیت دسترسی راحت به

گامی ضروری برای شناسایی مولفه‌های جریان اطلاعات در یک سیستم است. با تحلیل جریان اطلاعات، امکان ارائه یک الگوی مناسب در یک سیستم فراهم می‌گردد (ژنگ^۱؛ یانگ^۲، ۲۰۰۲، ص. ۲۲۵). در بررسی حاضر، جریان اطلاعات عبارت است از عملیات مربوط به انتقال اطلاعات مطلق و درون پژوهشکده‌های وابسته به آموزش عالی کشور که سه مرحله اساسی "گردآوری و استفاده"، "ذخیره" و "اشاعه" اطلاعات را در بر می‌گیرد (شکل ۱):

شکل ۱. مولفه‌های جریان اطلاعات

از آنجایی که پژوهشکده‌ها و مراکز تحقیقاتی، به عنوان پیشگامان اصلی نوآوری و شکوفایی، از جمله سازمان‌های اصلی در تولید و مصرف اطلاعات محسوب می‌شوند، لذا تبدیل اطلاعات مصرف‌شده به تولید اطلاعات جدید مستلزم فرایندی است که جریان اطلاعات در این نوع سازمانها را تشکیل می‌دهد (شرودر^۳، ۲۰۰۴، ص. ۱۱۹). مطالعه جریان اطلاعات، ضعف‌ها و قوت‌های موجود را شناسایی نموده و زمینه را برای جبران و بهبود و احتمالاً تقویت جریان آن فراهم می‌نماید. چرا که هر گونه مشکل در جریان اطلاعات مراکز تحقیقاتی و پژوهشکده‌ها می‌تواند بر کارایی فعالیت این پژوهشکده‌ها تأثیر نامطلوبی داشته باشد. در مقابل چنانچه نحوه جریان اطلاعات و عوامل تأثیرگذار یا بازدارنده آن شناسایی شود، دست‌اندرکاران می‌توانند نسبت به رفع نقاط ضعف و تقویت نقاط قوت اقدام کنند. در نتیجه کارایی و اثر بخشی پژوهشکده‌ها افزایش پیدا می‌کند و به تبع

۱. Zhang
۲. Yang

۲. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی تا چه اندازه در جریان اطلاعات پژوهشکده‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری نقش دارند؟

۳. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی تا چه اندازه در جریان اطلاعات پژوهشکده‌های وابسته به وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نقش دارند؟

۴. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی تا چه اندازه در جریان اطلاعات پژوهشکده‌های وابسته به دانشگاه آزاد اسلامی نقش دارند؟

روش پژوهش

این پژوهش از نوع پژوهش‌های کاربردی است و برای انجام آن از روش پیمایشی استفاده شده است. جهت گردآوری داده‌های مورد نیاز از پرسشنامه استفاده شد. به منظور سنجش پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید که نتیجه (۰/۹۲) نشان داد از پایایی بسیار خوبی برخوردار است. پرسش‌ها بر مبنای طیف لیکرت از ۰ تا ۹ تنظیم شده بود. پس از ورود داده‌های گردآوری شده در نرم‌افزار SPSS، با استفاده از فرمول‌های آماری، پاسخ سوالات پژوهش ارائه گردید. جامعه آماری این پژوهش دست‌اندرکاران پژوهشی در پژوهشکده‌های مورد مطالعه (اعضای هیات علمی، معاونین پژوهشی، مدیران پژوهشکده‌های تابعه، مدیران گروه‌های علمی و مدیران کتابخانه^۱) بوده است. برای اینکه هیچگونه سوگیری صورت نگیرد و پژوهش از جامعیت برخوردار شود و یافته‌های پژوهش به واقعیت نزدیک بوده و مورد استفاده مدیران و سیاست‌گذاران آموزش عالی و پژوهشکده‌ها واقع شود، نمونه‌گیری صورت نگرفت و کلیه پژوهشکده‌های

۱. معاونین پژوهشی، مدیران پژوهشکده‌های تابعه، مدیران گروه‌های علمی و مدیران کتابخانه‌ها جزو آمار اعضای هیات علمی نیز محسوب می‌شوند چون یکی از شرایط احراز این پست‌ها داشتن مرتبه هیات علمی است.

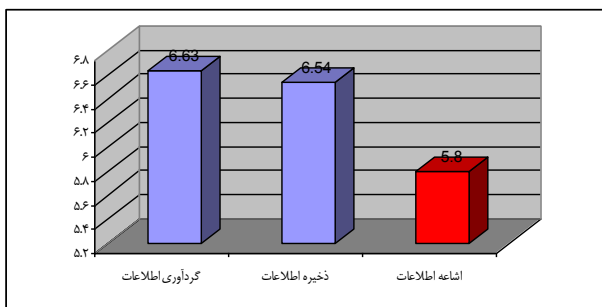
مخازن کتاب‌های چاپی، استفاده از اینترنت و عدم دسترسی به پایگاه‌های اطلاعاتی و اطلاعات دانشگاه‌ها از موانع فردی و سازمانی جریان اطلاعات عنوان شده است. همچنین در بررسی مومنی و رضایی (۱۳۹۶) به منظور گردآوری، پایش و کنترل داده‌های هر سازمان بر استفاده از نظام اطلاعات مدیریت تاکید شده است. این نظام شیوه‌های مناسب با هر بافت سازمانی را در جهت تصمیم‌سازی، برنامه‌ریزی و کنترل همه فرایندهای جاری سازمان در اختیار قرار می‌دهد و یکی از مهم‌ترین اهداف آن، ارتقای بهره‌وری، کارایی، رفع موانع و محدودیت‌های سازمان است. بنابراین علاوه بر تسهیل در دسترسی‌ها و ارتباطات و روزآمدسازی منابع، نحوه مدیریت کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی، نظام‌های مدیریتی حاکم بر این سازمان‌ها و تخصص و تجربه مدیران کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی بر روند جریان اطلاعات تأثیر چشمگیری دارد. در چنین شرایطی است که در یک جامعه علمی، کتابخانه به عنوان قلب و کانون آن جامعه عمل می‌کند و وظیفه گردآوری، ذخیره و از همه مهمتر اشاعه اطلاعات تولید شده آن جامعه را به طور موثر بر عهده می‌گیرد؛ و در نتیجه می‌تواند در جریان بهینه اطلاعات بسیار مؤثر باشند. ایفای چنین نقشی در جامعه اطلاعاتی به طور کامل محقق می‌گردد. جامعه‌ای که تصمیم‌ها و مدیران خرد و کلان آن اطلاعات و پژوهش محور باشند.

هدف اصلی این پژوهش بررسی و تحلیل نقش کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی در جریان اطلاعات از دیدگاه مدیران و پژوهشگران پژوهشکده‌های وابسته به آموزش عالی است. ارائه نتایج یافته به تفکیک سازمان مادر (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و دانشگاه آزاد اسلامی) از اهداف دیگر پژوهش است، و در این راستا یافتن پاسخ به پرسش‌های زیر مدنظر این پژوهش قرار گرفت:

۱. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی تا چه اندازه در جریان اطلاعات پژوهشکده‌های وابسته به آموزش عالی نقش دارند؟

ردیف	عوامل تاثیر گذار	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد
۱	گردآوری، تامین و دسترس پذیر کردن منابع اطلاعاتی	۵۳۳	۶/۶۳	۲/۲۴۱
۲	ذخیره اطلاعات تولید شده	۵۳۴	۶/۵۴	۲/۳۳۴
۳	اشاعه اطلاعات تولید شده	۵۲۶	۵/۸۰	۲/۵۷۶

جدول ۱ نشان می دهد کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی کل مراکز تحقیقاتی آموزش عالی در مرحله «گردآوری، تضمین و دسترس پذیر کردن منابع اطلاعاتی» برای تولید اطلاعات، مؤثرتر از سایر مراحل، و در مرحله «اشاعه اطلاعات تولید شده» کمترین اثر در روند جریان اطلاع ات نسبت به سایر مراحل دارند. در نمودار ۱ نقش کتابخانه ها بر مراحل مختلف جریان اطلاعات در کل مراکز تحقیقاتی آموزش عالی به صورت ملموس تری نشان داده شده است:

نمودار ۱: میانگین تأثیر کتابخانه ها بر مراحل مختلف جریان اطلاعات در کل مراکز تحقیقاتی آموزش عالی

وابسته به مراکز آموزش عالی بررسی شد. اطلاعات و آمار پژوهشکده های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی از کتاب موسسات پژوهشی کشور (بخش دولتی)، تالیف مسعود مهرابی (۱۳۸۷) استخراج شده است. ^۱ از تعداد ۲۱۲ پژوهشکده وابسته به مراکز آموزش عالی (وزارت علوم: ۱۰۸، وزارت بهداشت: ۷۷، دانشگاه آزاد: ۲۷)، تعداد ۱۳۹ پژوهشکده (وزارت علوم: ۷۰، وزارت بهداشت: ۶۲، دانشگاه آزاد: ۷) در این پژوهش همکاری نموده اند. در مجموع تعداد ۷۷۰ پرسشنامه برای ۱۳۹ پژوهشکده فعال از ۲۱۲ پژوهشکده (۶۶/۱۹٪) ارسال شد که از این تعداد، ۵۶۲ = ۷۲/۹۹ درصد پرسشنامه (وزارت علوم = ۳۱۶ = ۷۲/۲۰ درصد، وزارت بهداشت: ۲۲۲ = ۷۲/۲۲، دانشگاه آزاد: ۲۴ = ۹۶ درصد) به محقق بازگردانده شد.

یافته ها

در این بخش بر اساس یافته ها، به سوالات پژوهش پاسخ داده می شود.
سوال اول. کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی تا چه اندازه در جریان اطلاعات پژوهشکده های وابسته به آموزش عالی نقش دارند؟

در جدول ۱ میزان تاثیر کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی بر جریان اطلاعات در کل مراکز تحقیقاتی وابسته به آموزش عالی بر اساس طیف لیکرت (۰ الی ۹) آورده شده است.

جدول ۱. میانگین تاثیر کتابخانه ها بر مراحل مختلف جریان اطلاعات در کل مراکز تحقیقاتی آموزش عالی

۱. اطلاعات مربوط به دانشگاه آزاد اسلامی مستند نبوده و بر اساس مطالعات و پیگیری های پژوهشگر است.

در جدول ۲ میانگین تأثیر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی مراکز تحقیقاتی بر مراحل مختلف جریان اطلاعات در پژوهشکده‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری آورده شده است:

سوال دوم. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی تا چه اندازه در جریان اطلاعات پژوهشکده‌های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری نقش دارند؟

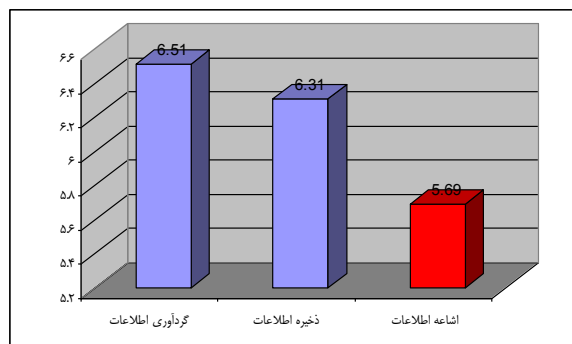
جدول ۳. میزان میانگین تأثیر کتابخانه‌ها بر مراحل مختلف جریان اطلاعات در مراکز تحقیقاتی وزارت بهداشت

ردیف	عوامل تاثیر گذار	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد
۱	گردآوری، تأمین و دسترس پذیر کردن منابع اطلاعاتی	۲۰۹	۶/۵۱	۲/۲۸۱
۲	ذخیره اطلاعات تولید شده	۲۱۱	۶/۳۱	۲/۴۳۳
۳	اشاعه اطلاعات تولید شده	۲۰۷	۵/۶۹	۲/۵۷۵

سوال چهارم. کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی تا چه اندازه در جریان اطلاعات پژوهشکده‌های وابسته به دانشگاه آزاد اسلامی نقش دارند؟

در جدول ۴ میانگین تأثیر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی مراکز تحقیقاتی بر مراحل مختلف جریان اطلاعات در مراکز تحقیقاتی دانشگاه آزاد اسلامی آورده شده است:

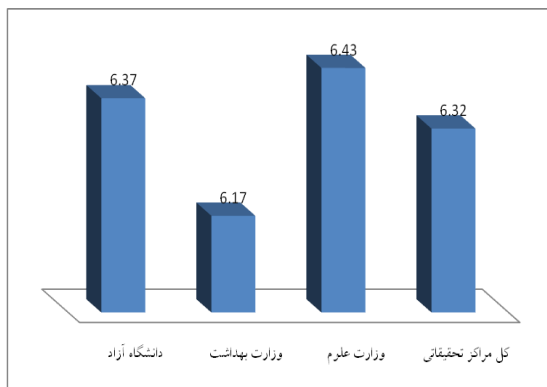
جدول ۳ نشان می‌دهد کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در مرحله «گردآوری، تأمین و دسترس پذیر کردن منابع اطلاعاتی» برای تولید اطلاعات، مؤثرتر از سایر مراحل، و در مرحله «اشاعه اطلاعات تولید شده» کمترین اثر را در روند جریان اطلاعات نسبت به سایر مراحل دارند. در نمودار ۳ نقش کتابخانه‌ها بر مراحل مختلف جریان اطلاعات در مراکز تحقیقاتی وزارت بهداشت به صورت ملموس تری نشان داده شده است:

جدول ۴. میانگین تأثیر کتابخانه‌ها بر مراحل مختلف جریان اطلاعات در مراکز تحقیقاتی دانشگاه آزاد اسلامی

ردیف	عوامل تأثیر گذار	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد
۱	گردآوری، تامین و دسترس پذیر کردن منابع اطلاعاتی	۲۴	۶/۷۹	۲/۳۵۹
۲	ذخیره اطلاعات تولید شده	۲۴	۶/۱۷	۲/۴۲۶
۳	اشاعه اطلاعات تولید شده	۲۴	۶/۱۷	۲/۳۳۴

نمودار ۳: میانگین تأثیر کتابخانه‌ها بر مراحل مختلف جریان اطلاعات در مراکز تحقیقاتی وزارت بهداشت

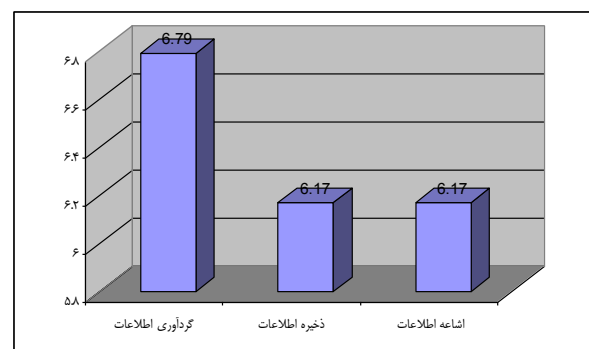

نمودار ۵. میزان میانگین تأثیر کتابخانه‌های مراکز تحقیقاتی در کل مراحل جریان اطلاعات به تفکیک سازمان مادر

به‌طور کلی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی مراکز تحقیقاتی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در مقایسه با سایر سازمانها نقش بیشتر، و کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی مراکز تحقیقاتی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نقش کمتری در روند جریان اطلاعات دارند.

آزمون فرضیه‌ها نیز نشانگر این بود که در بین کلیه مراکز تحقیقاتی آموزش عالی به لحاظ تأثیر کتابخانه‌ها در جریان اطلاعات تفاوت معنی داری وجود دارد. به عبارت دیگر، در مراکز تحقیقاتی مختلف، تأثیر کتابخانه‌ها در مراحل جریان اطلاعات، مختلف و به میزان متفاوت می‌باشد و تأکید

جدول ۴ نشان می‌دهد کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی دانشگاه آزاد اسلامی در مرحله «گردآوری، تامین و دسترس پذیر کردن منابع اطلاعاتی» برای تولید اطلاعات، م‌ وثرتر از سایر مراحل، و در مرحله ذخیره و اشاعه اطلاعات تولید شده کمترین اثر را در روند جریان اطلاعات نسبت به سایر مراحل دارند. در نمودار ۴ نقش کتابخانه‌ها بر مراحل مختلف جریان اطلاعات در مراکز تحقیقاتی دانشگاه آزاد اسلامی به صورت ملموس‌تری نشان داده شده است:

نمودار ۴: میانگین تأثیر کتابخانه‌ها بر مراحل مختلف جریان اطلاعات در مراکز تحقیقاتی دانشگاه آزاد اسلامی

نمودار ۵ میزان میانگین تأثیر کتابخانه‌های مراکز تحقیقاتی را در کل مراحل جریان اطلاعات به تفکیک سازمان مادر نشان می‌دهد.

یکسانی بر تاثیر کتابخانه‌ها در جریان اطلاعات وجود ندارد. معنی داری تفاوت در بین مراکز تحقیقاتی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نیز وجود داشت (جدول ۹ و ۱۰). در بین مراکز تحقیقاتی دانشگاه آزاد اسلامی به لحاظ تاثیر کتابخانه‌ها در مراحل ذخیره و اشاعه جریان اطلاعات تفاوت معنی داری وجود داشت ولی در مرحله گردآوری، تامین و دسترس پذیر کردن منابع اطلاعاتی تفاوت معنی داری وجود ندارد.

نتیجه‌گیری

در بین انواع کتابخانه‌های مختلف، کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی به پژوهش اهمیت زیادی می‌دهند. یکی از وظایف اصلی این کتابخانه‌ها: گردآوری، سازماندهی و اشاعه منابع اطلاعاتی جهت استفاده پژوهشگران است تا بتوانند جهت انجام تحقیقات خویش از این منابع بهره‌گیرند (مرادی مقدم، ۱۳۹۳). این چرخه تعامل اطلاعات و دانش در بین پژوهشکده‌ها و مراکز تحقیقاتی اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد؛ چرا که این مراکز به عنوان موتور محرکه توسعه و رشد محسوب می‌شوند. در این پژوهش معاونین پژوهشی، مدیران پژوهشکده‌های تابعه، مدیران گروه‌های علمی و مدیران کتابخانه‌ها به ارائه دیدگاه خود درباره تاثیر و نقش کتابخانه‌های این مراکز در جریان اطلاعات در سه چرخه «گردآوری»، «ذخیره» و «اشاعه» اطلاعات پرداخته‌اند. یافته‌ها نشان داد کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی کل مراکز تحقیقاتی آموزش عالی در مرحله «گردآوری، تامین و دسترس پذیر کردن منابع اطلاعاتی» که نقطه شروع در روند جریان اطلاعات است، مؤثرتر از سایر مراحل و در مرحله «اشاعه اطلاعات تولید شده» کمترین اثر را در روند جریان اطلاعات دارند (جدول ۱). کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی: ۱) وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در مرحله «ذخیره اطلاعات تولید شده» (جدول ۲، ۲) وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در مرحله «گردآوری، تامین و دسترس پذیر کردن

منابع اطلاعاتی» (جدول ۳) و دانشگاه آزاد اسلامی در مرحله «گردآوری، تامین و دسترس پذیر کردن منابع اطلاعاتی» (جدول ۴)، مؤثرتر از سایر مراحل جریان اطلاعات نقش دارند. همچنین بررسی مقایسه‌ای میانگین تاثیر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بر مراحل مختلف جریان اطلاعات در مراکز تحقیقاتی مورد مطالعه نشان می‌دهد: ۱) در مرحله «گردآوری، تامین و دسترس پذیر کردن منابع اطلاعاتی» به ترتیب: دانشگاه آزاد اسلامی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛ ۲) در مرحله «ذخیره اطلاعات تولید شده» به ترتیب: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، و دانشگاه آزاد اسلامی؛ ۳) در مرحله «اشاعه اطلاعات تولید شده» به ترتیب: دانشگاه آزاد اسلامی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛ ۴) در چرخه جریان اطلاعات در اولویت قرار دارند. اگرچه تاثیر کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی مراکز تحقیقاتی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در روند جریان اطلاعات نسبت به سایر سازمانهای مورد مطالعه مؤثرتر گزارش شده است (نمودار ۵) اما مرحله اشاعه اطلاعات در تمام این مراکز، کمترین تاثیر را در روند جریان اطلاعات دارد و این نشان می‌دهد ما با جامعه اطلاعاتی فاصله داریم. به اعتقاد دکتر حری (۱۳۸۵، ص ۵) کتابخانه‌ها بارزترین نظام‌هایی هستند که معرفت هر جامعه را متجلی می‌سازند زیرا معارف جامعه عمدتاً در کتابخانه‌ها ذخیره می‌گردد. اما به اعتقاد حری (۱۳۸۵، ص ۷) کتابخانه‌ها هرگاه فقط به گردآوری و ذخیره سازی دانش تولید شده بسنده کنند تنها جلوه‌ای از معرفت جامعه را در برهه‌ای از زمان متجلی می‌سازند و اگر به دستیاب کردن و اشاعه دانش تولید شده با استفاده از همه مجراها و فنون موجود نپردازند، نه تنها جامعه اطلاعاتی تحقق نخواهد یافت بلکه به دلیل سوء تغذیه اطلاعاتی، تولید دانش در جامعه نیز دچار رکود یا کندی خواهد شد و بازتاب آن نیز متقابلاً پیکره معرفتی کتابخانه‌ها

آزاد، اسدالله (۱۳۷۶). «نظام ملی اطلاع رسانی». در: مجموعه مقالات ششمین همایش تکنولوژی اطلاعات در صنعت برق ایران. تهران: سازمان مدیریت توانیر، معاونت منابع اطلاعات مدیریت، ۱۷ و ۱۸، تیر.

پتروویچ، نیکلای نتانوف (۱۳۸۷). «اطلاعات و ارتباطات (اکنون و آینده)». در: شمه‌ای از اطلاعات و ارتباطات. ترجمه و تالیف عبدالحسین آذرنگ. تهران: کتابدار.

توکلی، ثامن؛ سلامی، مریم (۱۳۹۳). «واکاوی جریان اطلاعات در فعالیت‌های پژوهشی پژوهشگران سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی». کتابداری و اطلاع رسانی، ج ۱۷، ش ۳ (پیاپی ۶۷)، پاییز، ص ۸۱-۱۰۵.

حسن زاده، محمد؛ فتاحی، رحمت الله (۱۳۸۳). «جریان جهانی اطلاعات و چشم انداز ملی ما». فصلنامه کتاب. دوره ۱۵، ش ۲، تابستان، (پیاپی ۵۸)، ص ۸۳-۹۵.

حری، عباس (۱۳۸۵). «نقش کتابخانه‌ها در تحقق جوامع اطلاعاتی و معرفتی». تحقیقات کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاهی، بهار و تابستان، ش ۴۵، ص ۸-۱.

حیدری، مجید (۱۳۷۸). «طرح بهینه سازی جریان اطلاعات مدیریتی در مراکز اطلاع رسانی (مرکز اطلاع رسانی و خدمات علمی جهاد سازندگی، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران و سازمان اسناد ملی ایران)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.

ریاحی، بهروز (۱۳۸۷). ویژه‌نامه هفته پژوهش: مجموعه فعالیت‌های پژوهشی پژوهشگران و کارشناسان سازمان استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران. تهران: پژوهشگاه استاندارد، آذر، ص ۱.

شادمان، کیوان (۱۳۸۶). «تأثیر جریان اطلاعات بر هویت مکان». پایان‌نامه دکترای شهرسازی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، دانشکده مدیریت.

صادق زاده وایقان، علی (۱۳۹۰). جریان اطلاعات در پژوهشکده‌های وابسته به مراکز آموزش عالی کشور و ارائه یک الگوی مناسب. پایان‌نامه دکترای علم اطلاعات و دانش شناسی.

را فرسوده یا کم بنیه خواهد کرد و این چرخه بیمار، ضعف و فرتوتی معرفت اجتماعی را سبب خواهد شد که قادر به فراهم آوردن شرایط دستیابی به نو یافته ها نخواهد بود. بنابراین توجه و سرمایه‌گذاری در بعد اشاعه اطلاعات لازم و ضروری به نظر می رسد. بررسی‌ها نشان می دهد فناوری اطلاعات و ارتباطات، دیجیتال سازی، سیستم های خبره، دسترسی آزاد به اطلاعات و ... نقش مؤثری در روند جریان اطلاعات دارند (صادق زاده وایقان، حسن زاده، نجفقلی نژاد ورجوی، ۱۳۹۲، ص ۲۹۹-۳۱۷). در پژوهش توکلی و سلامی (۱۳۹۳) نیز به تسهیل در دسترسی به اطلاعات، پایگاه های اطلاعاتی، رفع محدودیت استفاده از اینترنت، و تعامل کتابخانه‌ها با دانشگاه ها تاکید شده است. به همین دلیل پیشنهاد می شود کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی سیاست ها و منابع خویش را به سوی دیجیتال سازی، ارائه خدمات هوشمند، دسترسی آزاد به اطلاعات، اشتراک منابع، اشاعه گزینشی اطلاعات و در نهایت کتابخانه دیجیتال واقعی و استاندارد گام بردارند؛ همچنین بر اساس پژوهش مؤمنی و رضایی (۱۳۹۶) نسبت به ارتقای کارایی نظام مدیریت اطلاعات در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع رسانی، برنامه ریزی و تلاش نمایند. بایستی شناسایی و رفع موانع فردی و سازمانی جریان اطلاعات در کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی یکی از مهم ترین دغدغه‌های مدیران کلان و خرد این سازمان ها باشد. استفاده حداکثری از ظرفیت های و سرمایه های موجود سازمانی، به ویژه بهره گیری از ابزارهای تشویقی برای سرمایه‌های انسانی می تواند جریان اطلاعات را در کتابخانه ها بیش از انتظار بهبود بخشد. البته تخصص موضوعی سرمایه‌های انسانی، ارتقا و روزآمدسازی سواد کتابخانه‌ای آنها نباید فراموش شود.

فهرست منابع

- دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی.
- صادق‌زاده وایقان، علی؛ حسن زاده، محمد؛ نجفقلی نژاد ورجوی، اعظم (۱۳۹۲). اطلاعات و جریان اطلاعات در سازمان ها. تهران: کتابدار.
- عدلی، فریبا (۱۳۸۳). مدیریت دانش: حرکت به فراسوی دانش. تهران: فراشناختی اندیشه.
- فتاحی، رحمت‌الله (۱۳۸۲). «تحلیلی بر ارزش افزوده اطلاعات و نظام‌های اطلاعاتی». کتابداری و اطلاع‌رسانی، ج ۶، ش ۲، ص ۱-۲۸.
- کاظمی، بابک (۱۳۸۰). نظام اطلاعات مدیریت. تهران: اداره کل چاپ و انتشارات و توزیع دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی.
- مؤمنی، عصمت؛ رضایی، محمد (۱۳۹۶). «جریان نظام مدیریت در کتابخانه و موزه با مدل مفهومی هوش گیلفورد». مطالعات دانش‌شناسی، س ۳، ش ۱۰، بهار، ص ۸۷-۱۰۷.
- مرادی مقدم، حسین (۱۳۹۳). «نقش کتابخانه‌ها در تحقیقات: تحول از نقش سنتی به نقش نوین در ارائه خدمات». بازیابی شده در تاریخ ۱۳۹۳/۶/۲۶ از لینک <http://vista.ir/article/255834/>
- مهرابی، مسعود (۱۳۸۷). مؤسسات پژوهشی کشور (بخش دولتی). تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.
- نوروزی‌چاکلی، عبدالرضا؛ نورمحمدی، حمزه علی (۱۳۸۶). وضعیت تولیدات علمی ایران و کشورهای منطقه در سال ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶ بر اساس آمار موسسه اطلاعات علمی (آی.اس.آی). تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور. ص ۳.
- Shroeder, R.G.(2004).“Operations management: contemporary concepts and cases”. McGraw,Hill. p219.
- Soo – Seong, L. (1988).“International information flow and the NICS: An investigation of the S. Korean case in relation to resent Amwrican ttrade policy”. p Abstract.
- Zhang, C. N; Yang, C.(2002).“Information flow analysis on role-based access control model”. *Information Management & Computer Security*. Vol 10, No 5, p225- 236.
- Waxman, J. & Feldman, S.(2006).“Partnering with HP in Information Lifecycle Management”. [On-line] available at: <http://www.idc.com>.